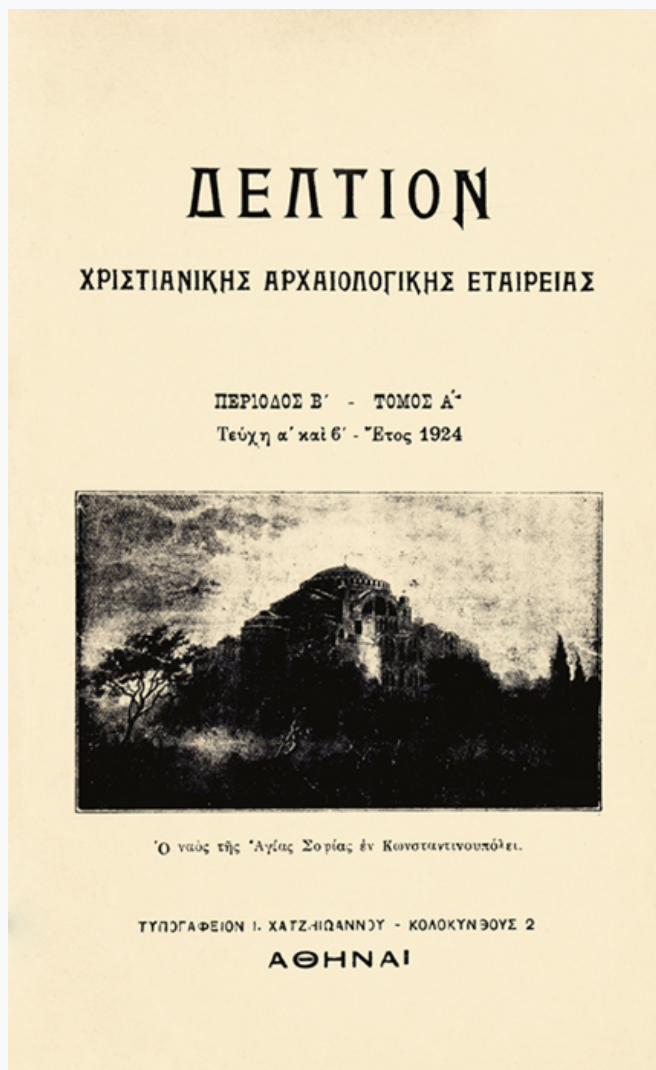

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 1, Αρ. 1 (1924)

Δελτίον ΧΑΕ 1 (1924), Τεύχη α'-β', Περίοδος Β'

Η μονή Οσίου Μελετίου και ο Μητροπολίτης Αθηνών Νικάνωρ

Κωνσταντίνος Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/dchae.1681](https://doi.org/10.12681/dchae.1681)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ. Μ. (2013). Η μονή Οσίου Μελετίου και ο Μητροπολίτης Αθηνών Νικάνωρ. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1(1), 49–61. <https://doi.org/10.12681/dchae.1681>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η μονή Οσίου Μελετίου και ο Μητροπολίτης
Αθηνών Νικάνωρ

Κωνσταντίνος ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 11 (1924), Τεύχη α'-β', Περίοδος Β' • Σελ. 49-61

ΑΘΗΝΑ 1924

Η ΜΟΝΗ ΟΣΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ

ΚΑΙ Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΝΙΚΑΝΩΡ

Ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ ἄνωθεν τῆς ἀρχαίας Οἰνός, περιεσώθη ἐν τῶν σημαντικωτάτων κέντρων τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἀσκητισμοῦ τῶν μέσων χρόνων, ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Μελετίου.

Ἡ μονὴ αὕτη, καλουμένη πρότερον τοῦ *Συμβόλου* ἢ *Συμβούλου*, κυρίως ἀνεδείχθη, ἀφ' οὔτου, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, ἐγκαθιδρύθη ἐν αὐτῇ ὁ περιώνυμος ἀσκητὴς Μελέτιος, ὅστις ἐγένετο ἀρχηγέτης μοναχικῆς κοινότητος, τηρούσης τὰς αὐστηρὰς ἀρχὰς τῶν ἀσκητῶν τῶν παλαιῶν χριστιανικῶν χρόνων.

Κυριώτεραι πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς ταύτης, εἶναι οἱ δύο βίοι τοῦ ὁσίου Μελετίου, γραφέντες σχεδὸν συγχρόνως, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος, ὑπὸ Θεοδώρου Προδρόμου καὶ Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης, ἐκδοθέντες δὲ ὑπὸ τοῦ Ρώσου βυζαντινολόγου Βασιλιεύσκη, ἐν τῇ *Ὁρθοδόξῳ Συλλογῇ τῆς Παλαιστινιακῆς Ἑταιρείας* (1). Τρίτος βίος εἰς ἀπλοελληνικὴν, ἐγράφη ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ἀγαπίου, ἐν τῷ *Νέῳ Παραδείσῳ* (2). Ἐκ τῶν βιογραφιῶν τούτων μανθάνομεν ὅτι ὁ ὁσιος Μελέτιος, ὅστις κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ κώμης Μουταλάσκης καὶ ὅστις ἐμόνασεν ἐπὶ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἔτη ἐν τῇ μικρᾷ μο-

(1) Τόμ. VI τευχ. 2ον «Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης καὶ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου βίοι Μελετίου τοῦ νέου».

(2) Ἐκδ. Βενετίας 1641, 1664, 1802 καὶ 1872. Ὁ βίος οὗτος εἶναι μᾶλλον μετάφρασις τοῦ ὑπὸ τοῦ Νικολάου Μεθώνης γραφέντος βίου.

νῆ τοῦ ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὰς Θήβας, ἠθέλησε νὰ γείνη μεταρρυθμιστὴς τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐπὶ αὐστηροτέρων βάσεων, κατὰ τὰ ὑποδείγματα τῶν πρώτων ἀσκητῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, πρὸς τοῦτο δ' ἐξέλεξεν ὡς κέντρον τὴν μονὴν τοῦ **Συμβόλου** ἢ **Συμβούλου**, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀσωμάτων καὶ κειμένην ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος, Ἡ θέσις αὐτῆς καλεῖται ὑπὸ τῶν βιογράφων τοῦ ὁσίου Μελετίου **ὄρος Μυσπόλεως** καὶ κεῖται ἐπὶ ἐνὸς τῶν προβούνων τοῦ ἀνατολικοῦ Κιθαιρῶνος (νῦν Πάστρας) παρὰ τὴν ἀτραπὸν, ἣτις ἄγει ἐκ τῆς Οἰνότης πρὸς τὸν βρεῖως κείμενον ἀρχαῖον Δρυμόν, 5 χιλιόμετρα περίπου βορειοανατολικῶς τῶν Ἐλευθερῶν (νῦν Κάζας), παρὰ τὰ ὄρια Ἀττικῆς καὶ Βιωτίας. Ὁ Μελέτιος ἐγκατεστάθη τὸ πρῶτον εἰς μικρὸν τι ἡσυχαστήριον, παραχωρηθὲν αὐτῷ ὑπὸ τῆς μονῆς Συμβόλου, κείμενον ἐπὶ τῆς βορείου κλιτύος τοῦ Κιθαιρῶνος, ἐν ἣ θέσει ἔκειτο ὁ ἀρχαῖος **Σκῶλος** καὶ παρὰ τὸ ὁποῖον ἔκτισεν οὗτος κελλία, (1) βραδύτερον δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Συμβόλου, ὁ ὅσιος Μελέτιος, διαδεχθεὶς αὐτόν, ἤδυνάθη νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ σύστημα αὐτοῦ, ὡς ἀνίρροπον κατὰ τῆς τότε προοιούσης ἐν ταῖς μοναῖς ἐκλύσεως καὶ παρακμῆς τοῦ πνεύματος τοῦ μοναχικοῦ βίου. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ φήμη αὐτοῦ καὶ τοσοῦτον πλῆθος μοναχῶν συνήχθη περὶ αὐτόν, ὥστε ἰδρῦθησαν περὶ τὴν κεντρικὴν μονὴν ἢ **Δαύραν** εἴκοσι δύο **παραλαύρια**, ἕξ ὀκτὼ μέχρι δώδεκα μοναχῶν ἕκαστον. Παρὰ δὲ τοῦ πατριάρχου Νικολάου τοῦ Γ' (1081—1111) ἔαβεν ὁ Μελέτιος τὴν ἄδειαν ὅπως παρέχῃ τοῖς πιστοῖς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Τὸ ὄρος τῆς Μυσπόλεως ἀπέβη οὕτω ἀληθὲς Ἄγιον Ὅρος, εἰς ὃ προσέτρεχον πανταχόθεν οἱ πιστοὶ ὅπως εὐλογηθῶσιν ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀναχωρητοῦ.

Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ ὁσίου Μελετίου, ὁ ἐν τῷ ναῷ τῆς μονῆς τάφος αὐτοῦ ἀπέβη ἐκ τῶν μᾶλλον τιμωμένων προσκυνημάτων τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ φήμη τῆς μονῆς παρέμεινεν ἀμείωτος μέχρι τῶν χρόνων τῆς φραγκοκρατίας. Τοῦτο ἐξάγεται πλὴν ἄλλων καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ περὶ τὰ τέλη τῆς IB' ἑκατον-

(1) Αὕτη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Βασιλειούσκη (ἐν. ἀν. σ. XXII—XXIV) Περὶ. Millet, Le monastère de Daphni, σελ. 18. σημ. 2.

ταστηρίδος επιφανοῦς μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Ἰωαννίκιον (1).

Παρὰ τὰς δυσημενεῖς συνθήκας, ὑφ' ἧς διετέλει ἡ ὁμοδοξία ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς φραγκοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας, ἡ μονὴ διετηρήθη ἐν ἀμῆνι μέχρι τῆς δεκάτης ἑκτης ἑκατονταστηρίδος ὑπερμεσοσύης. Τοῦτο ἐξάγεται ἐξ ἑνὸς σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ, ἐκδοθέντος ὑπὲρ τῆς μονῆς ἐν ἔτει 1766, ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι καὶ ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν Μητροφάνους τοῦ Β' (1440—1445) καὶ Ἰωάσαφ τοῦ Α' (1466—1469) ἢ Ἰωάσαφ τοῦ Β' (1551—1565) ἐξεδόθησαν σιγίλλια ὑπὲρ τῆς μονῆς (?). Συνετέλεσε δὲ εἰς τὸ νὰ διατηρήσῃ ἡ μονὴ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς καὶ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως ἐρ' ἧς εὐρίσκεται ἰδρυμένη.

Περὶ τῆς θέσεως τῆς μονῆς εἶναι λίαν χαρακτηριστικὰ ὅσα γράφει, περὶ τὰ μέσα τῆς δεκάτης ἑκτης ἑκατονταστηρίδος, ὁ Ζακύνθιος Παχώμιος Ρουσαῖνος ἐν ἐπιτολῇ αὐτοῦ : «*Δι' ἡσυχίαν δὲ καὶ τὴν τῶν ἀναγκαίων χρεῖαν, εἰσὶ ἐν καὶ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐτέραις νήσοις (μοναστήρια), ομίλῃαι δὲ κατὰ πάντων ἔχειν τὸ νῆκος τὴν τοῦ Ἁγίου Μελετίου μονὴν καὶ τὰ περὶ αὐτήν, οὐσαν ἐν μεθορίοις Ἀττικῆς τε καὶ Βοιωτίας, ἔχουσαν δὲ πόλεις ἀξιολόγους οὐκ ἄπωθεν, Ἀθήνας φημί καὶ Θήβας, Χαλκίδα τε τὴν κατ' Εὐρυπιον, Μέγαρά τε καὶ Κόρινθον. Ἡπειρωτικὴ δὲ ἐστίν, οὐκ ἀπορεῖ δὲ κόλπων εὐθαλασσίων, τῶν τε ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ ἰσθμοῦ καὶ τοῦ Εὐρίπου*» (2).

Εἰς τοὺς βίους τοῦ ὁσίου Μελετίου, ἡ μονὴ ἀναφέρεται ὡς κειμένη ἐπὶ τοῦ ὄρους **Μυοπόλεως**, ἐ δὲ τῷ πατριαρχικῷ σιγίλλῳ ὑπὲρ τῆς μονῆς, ὑπὸ τὸν τύπον **Μυουπόλεως**. Τὸ αὐτὸ ὄνομα εὐρίσκεται καὶ εἰς τὰ ἐξῆς βιβλιογραφικὰ σημειώματα τοῦ ὑπ' ἀριθ. Additional 28816 ἑλληνικοῦ κώδικος τῆς βιβλ. οθῆ-

(1) Σπ. Π. Λάμπρου, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα, τόμ. Β' σελ. 148, 155, 272, 313, 319, 352.

(2) Τὸ συγγίλιον τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ ἐκ κώδικος τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (Suppl. grec. ἀρ. 706) ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμ. Δ' σελ. 97 κ. ἐξ.

(3) Μουστοξύδου, Ἑλληνομνήμων σ. 673.

κης τοῦ Βρετανι οὔ Μουσείου· «*Ἐτελειώθη χάριτι Χριστοῦ ἡ ἱερὰ καὶ ψυχωφελὴς βίβλος αὕτη διὰ χειρὸς Ἀνδρέα ἀμαζτωλεῦ καὶ παρ' ἀξίαν μοναχοῦ μηνὶ Μαρτίῳ, ἰνδικικιώνος τετάρτης, ἔτους κτίσεως Κόσμου ἑξακισχιλιοστὸν ἑξακοσιοστὸν ἑννέα καὶ δέκατον (sic) εἰς τὸ ὄρος τοῦ πατρὸς κυροῦ μοναχοῦ Μελετίου τῆς Μυουπόλεως, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σωτη-
ρος . . . ἐν ἔτει ,σχιθ' ἰνδ. δ' (φ. 143α).*

Μνήμητι Κύριε τοῦ δούλου σου Ἀνδρέου μοναχοῦ τοῦ ἐκ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας σου Ὡλένης τοῦ Μοραίου, τοῦ κτίσαντος καὶ γράψαντος τὴν δέλτον ταύτην. Ἐγράφη ὁ ὄρος οὗτος τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἐβδόμης Συνόδου ἐν τῷ ὄρει τοῦ σοφοῦ μοναχοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν κυροῦ Μελετίου τῆς Μυουπόλεως, διὰ χειρὸς μοναχοῦ Ἀνδρέου τοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ, ἰνδ. δ' (1). (φ. 149α).

Τὸ δεύτερον τῶν σημειωμάτων τούτων εἶναι κατὰ τοῦτο ἀξιοσημείωτον ὅτι ἐν αὐτῷ εὔρηται ἡ παλαιότητι μνεία τοῦ ὄνοματος τοῦ **Μορέως**, ὡς παρετήρησεν ὁ Σάθας, ὅστις ὁμως ἡστόχησε θελήσας νὰ ταυτίσῃ ἣν ἐν τῷ σημειώματι **Μυούπολιν** πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ πελοποννησιακοῦ Ποντικοῦ, τοῦ καὶ Ποντικοκάστρου, ἐν ᾧ πρόκειται περὶ τῆς μονῆς τοῦ ὀσίου Μελετίου, διότι ἐν αὐτῷ γίνεται λόγος περὶ ὄρους Μυουπόλεως καὶ ὄχι πόλεως ὡς εὐστόχως παρετήρησεν ὁ Σπ. Λάμπρος (2), ὅστις προσθέτει ὅτι «οὐδὲ κεῖται τὸ ὄρος τοῦτο ἐν Ἡλίδι, ὡς ἐπίστευσεν ὁ Σάθας, πλανηθεὶς ἐκ τῆς μνείας τοῦ ἐκ τῆς Ὡλένης τοῦ Μοραίου βιβλιογράφου Ἀνδρέου. Ὁ βιβλιογράφος ἐκεῖνος ἦτο μὲν ἀληθῶς Πελοποννήσιος, ἀλλὰ ρητῶς λέγει, ὅτι ὁ κώδιξ ἐγράφη *εἰς τὸ ὄρος τοῦ πατρὸς κυροῦ Μελετίου τῆς Μυουπόλεως, διὰ χειρὸς μοναχοῦ Ἀνδρέου τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ*. Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀνδρέας κατήγετο μὲν ἐξ Ὡλένης ἀλλ' ἦτο μαθητὴς τοῦ Μελετίου καὶ ἐμόναζεν ἐν τῷ ὄρει τῆς Μυουπόλεως. Ὁ δὲ συσχετισμὸς τοῦ πατρὸς Μελετίου καὶ τοῦ ὄρους τῆς Μυουπόλεως οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἀφί-

(1) Κ. Σάθας, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Τόμ. Α'. σελ. xxxiv. σημ. 2. — Σπύρ. Λάμπρος, Νέος Ἑλληνομνήμων τομ. Δ' σελ. 88—89.

(2) Ἐν. ἀν. σελ. 89.

Εικ 1. Ἡ μονὴ ὁδίου Μελετίου.

νουσιν, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ὁσίου Μελετίου καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου κατὰ τὰ σύνορα Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ὄρους τῆς Μυνοπόλεως, ὕπερ γινώσκομεν ἐκ τῶν βίων τοῦ ὁσίου καὶ τοῦ νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδομένου πατριαρχικοῦ σιγγιλίου.»

Εἰς τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύόμενα βιβλιογραφικὰ σημειώματα τοῦ ἐν τῷ Βρετ. Μουσείῳ κώδικος, ἡ μονὴ τοῦ ὄρους Μυνοπόλεως καλεῖται **τοῦ Σωτήρος**. Ἐκ τοῦ βίου ὅμως τοῦ ὁσίου Μελετίου μαθητόμεν ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Συμβόλου ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῶν **Ἀρχιστρατήγων** ἢ **Ἀσωμάτων**. Καὶ ὁ μητροπολίτης δὲ Ἀθηνῶν Μελέτιος ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ (τόμ. Β' σελ. 441 ἔκδ. Βιέννης) γράφει ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Συμβόλου ἀρχῆθεν ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι **τῶν Ταξιαρχῶν**.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πηγῶν προφανὲς εἶναι ὅτι μᾶλλον ἀξιόχρεως δέον νὰ θεωρηθῇ ἡ τοῦ γράφαντος τὰ ἀνωτέρω βιβλιογραφικὰ σημειώματα μοναχοῦ Ἀνδρέου, τοῦ διατελέσαντος μοναχοῦ ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ καὶ μαθητοῦ τοῦ ὁσίου Μελετίου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος εἰς τὴν μαρτυρίαν ταύτην ἐστηρίχθη δεχθεὶς ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Συμβόλου ἢ Συμβούλου ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, θελήσας νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ὄνομα Συμβούλου ὡς ἐπώνυμον τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ἦττον ὅμως ἠδύνατο ν' ἀντιταχθῇ ὅτι ἐπὶ τοῦ ὄρους Μυνοπόλεως, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, περὶ τὴν κεντρικὴν μονὴν ἢ **Δαύραν** εἶχον ἰδρυθῆ ἑικοσι δύο μικραὶ μοναὶ ἢ **παραλαύρια**, ἔχοντα μικρὰ ναῖδρια, ὧν τινὰ σώζονται μέχρι τοῦδε, διατηροῦντα θαυμασίας τοιχογραφίας, ἐπομένως δύναται νὰ θεωρηθῇ πιθανὸν ὅτι μία τῶν μικρῶν τούτων μονῶν ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ἔγραψεν ὁ μοναχὸς Ἀνδρέας τὸν κώδικα, ἐν ᾧ τὰ βιβλιογραφικὰ σημειώματα, διότι εἶναι δύσκολον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ βιογράφοι τοῦ ὁσίου Μελετίου, οἱ γράψαντες κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς IB' ἑκατονταετηρίδος τὸν βίον αὐτοῦ, ἠγνόουν ἐπ' ὀνόματι τίνος ἁγίου ἐτιμᾶτο ἡ μονὴ τοῦ Συμβόλου. Ὅπως δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο δύναται νὰ λύσῃ μόνον συστηματικὴ μελέτη τῆς ὅλης περιοχῆς τοῦ ὄρους Μυνοπόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐγκατεσπαρμένων ναϊδρίων.

Ὁ Λάμπρος ἐνόμισεν ὅτι ἡ μονὴ ἔλαβε τὸ ὄνομα ὄχι ἀπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς, ὅστις ἦτο **ὁσιος**, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἐκ Μελιτινῆς **ἀγίου**

Μελετίου (1). Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Λάμπρου δὲν φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἀκριβής, διότι ἔχομεν πολυάριθμα παραδείγματα μονῶν, αἵτινες ἔλαβον τὸ ὄνομα αὐτῶν ἀπὸ *δοσίων*. Πρόχειρον παράδειγμα εἶναι ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, ἧτις ὄχι μόνον ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ναὸς ὁ τιμώμενος ἐπ' ὀνόματί του ἰδρύθη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τάφου τοῦ ὁσίου. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ γράφονται περὶ τούτου τὰ ἑξῆς: «*Ἐπειτα καὶ αὐτὸ τὸ κελλίον, ἐν ᾧ ὁ τοῦ μεγάλου (Λουκᾶ) τάφος, ἐκ τῆς προτέρας μεταβάλλουσιν ὄψως καὶ εἰς ἐκκλησίαν παγκάλως μεταποιοῦσιν εἰς σχῆμα σταυρικόν*» (2).

Παρεσύρθη δὲ ὁ Λάμπρος ὑπὸ τοῦ Νερούτσου, ὅστις ἐξέφρασε τὴν γνώμην ταύτην, ὅτι ἡ μονὴ ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Μελετίου τῆς Μελιτινῆς, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οὗτος ὑμνεῖται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὡς «*πύρινος ρομφαία Χριστοῦ, . . πάντας τοὺς ἀθέους κατασφάττουσα*» (3). Τοῦτο ὅμως εἶνε ὅλως αὐθαίρετον καὶ ἀστήρικτον, διότι ἂν ἐπρόκειτο νὰ ὀνομασθῇ ἡ μονὴ ἀπὸ ἄλλου ὁμωνύμου ἁγίου, διὰ τί νὰ μὴ προτιμηθῇ ὁ ἐπισημότετος πάντων Μελέτιος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀντιοχείας, ἢ ὁ μάρτυς Μελέτιος;

Προφανὲς λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Μελετίου ὀνομάσθη ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ἔζη οὗτος ὁ ναὸς ἐξηκολούθησε τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀσωμάτων ἢ τοῦ *Σωτήρος Χριστοῦ*, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἔνεκα τῆς φήμης τοῦ ἐν τῷ ναῷ τάφου τοῦ ὁσίου, εἰς ὃν ἀπέδιδον θαυματουργοὺς ιδιότητας καὶ εἰς ὃν προσέτρεχον οἱ πιστοί, ὁ ναὸς ἤρξατο τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁσίου Μελετίου, ἀναρτηθείσης ἀναμφιβόλως καὶ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ καὶ τιμωμένης ὡς κατ' ἐξοχὴν εἰκόνας λατρείας (Kultbild) τοῦ ναοῦ. Ἄλλως τε μέχρι σήμερον ἡ μονὴ ἐορτάζει τὴν 1 Σεπτεμβρίου, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ὁσίου, ὡς καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις παρὰ τὰ Σεπόλια γνωστός ναὸς ὁ ἐπ' ἐσχάτων ἀνοικοδομηθεὶς εἰς τὴν θέσιν

(1) Ἐν. ἀν. σελ. 90.

(2) Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Λουκᾶ τοῦ ὁσίου, τοῦ ἐν Ἑλλάδι κειμένου. Γ. Κρέμου, Φωκικὰ τομ. Α' σελ. 168.

(3) Γ. Νερούτσου, Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος τομ. Γ'. σελ. 102.

τοῦ παλαιοῦ μικροῦ, ὅστις πιθανώτατα ἦτο **μετόχιον** τῆς μονῆς ὁσίου Μελετίου. Πλὴν τούτου διὰ τὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς ἓν λίαν χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ὑπενθυμίζομεν ὅτι καὶ ἡ περίφημος Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ὁρους (Ἄθω) μεγίστη Λαύρα τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίου, ἐορτάζουσα τὴν 5 Ἰουλίου ἡμέραν τῆς μνήμης αὐτοῦ.

Ὁ Σάθας⁽¹⁾ ἄνευ ἐπαρκῶν ἀποδείξεων ἠθέλησε νὰ τάξῃ τὸν ὄσιον Μελέτιον, ὡς καὶ τὸν ὄσιον Χριστόδουλον τῆς Πάτμου, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πολεμιστῶν μοναχῶν, περὶ ὧν ὀμιλεῖ ὁ Εὐστάθιος εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου τὴν ἐπιγραφομένην: **Ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ ἐπὶ διορθώσει τῶν περὶ αὐτὸν** (Tafel, Eustathii Opuscula σ. 214 κ. ἔξ.—Migne, Patrologia Graeca, τόμ. cxxxv, σ. 729 κ. ἔξ. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὄλως ἀστήρικτος, διότι ὁ Μελέτιος, ὡς ἐκ τῶν πηγῶν μαρτυρεῖται, ἠθέλησε μόνον νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ἐκφυλισθέντα μοναχικὸν βίον εἰς τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν ἀπλότητα τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἡ δὲ μεταρρυθμίσις αὐτοῦ ἐστρέφετο κατὰ τῶν παρεκτροπῶν, ἃς καὶ ὁ Εὐστάθιος καταδικάζει (2).

Ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Μελετίου δὲν ἔτυχε μέχρι τοῦδε τῆς προσοχῆς ἣς εἶναι ἀξία, μόνον δ' ἐν παρόδῳ ἠσχολήθησαν περὶ αὐτῆς ὅσοι ἔγραψαν περὶ τοῦ ὁσίου Μελετίου, καίτοι ἡ μελέτη αὐτῆς ἀπὸ τεχνικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀπόψεως δύναται πολλὰ νὰ διαφωτίσῃ τῆς σπουδαιοτάτης βυζαντιακῆς μοναστηριολογίας.

Κατὰ τὴν ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Μελετίου ἐλεηλατήθη ὑπὸ σώματος στρατιωτῶν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου τοῦ Κομνηνοῦ, κατὰ τινὰ αὐτοῦ ἐκστρατείαν, ὡς μανθάνομεν ἐκ ποιήματος τοῦ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ μονάσαντος Ἰακώβου, τοῦ ὕστερον γενομένου μητροπολίτου Βουλγαρίας. Τὸ ποίημα τοῦτο εὐρίσκεται ἐν Κωδ. τῆς Βιβλ. Βιέννης (Ἱστορ. Ἑλλην. 106 φύλ. 184—185), περὶ αὐτοῦ δὲ σημειοῖ ὁ Κρουμβάχερ ὅτι περιέχει

(1) Σάθα, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς ἱστορίας τόμ. Ζ' σελ. XIX κ. ἔξ. τῶν προλεγόμενων.

(2) Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ Γάλλου βυζαντινολόγου G. Millet, Le monastère de Daphni σελ. 17 σημ. 1.

μόνον γενικὰ παράπονα περὶ πορθήσεως *οἰκιῶν, ἐκκλησιῶν καὶ ἱερῶν βιβλίων* (1). Ὁ ἐν τῷ ποιήματι μνημονευόμενος *αὐτοκράτωρ* Θεόδωρος Κομνηνὸς εἶναι ὁ δεσπότης Ἑλλάδος, ὁ γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς Θεόδωρος Ἄγγελος Κομνηνὸς Δούκας (1216—1230), ὁ ἀποσπᾶσας ἀπὸ τῶν Φράγκων τὴν Θεσσαλονίκην καὶ χρισθεὶς ἐν αὐτῇ αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀ΄ Ίουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας Δημητρίου Χωματιανοῦ καὶ ὄχι ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος Λάσκαρις τῆς Νικαίας, ὡς ὑπέθεσε μετὰ δισταγμοῦ ὁ Κρουμβάχερ (2), Κατὰ ταῦτα ἡ ληηλασία τῆς μονῆς δέον χρονικῶς νὰ τεθῆ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1223 ἀναγόρευσιν τοῦ Θεοδώρου ὡς αὐτοκράτορος καὶ πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1230 ἡττης αὐτοῦ καὶ αἰχμαλωσίας εἰς τὴν μάχην τῆς Κοκλοτινίτζης.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Μελετίου ὑφίστατο ἀδιακόπως μέχρι τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ὑπερμεσοῦσης. Ἐκ τοῦ σιγιλίου ὅμως τοῦ πατριαρχοῦ Σαμουήλ, τοῦ δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ Λάμπρου, μανθάνομεν ὅτι ὑπέστη δύο *φθορὰς* καὶ *ἐκπτώσεις* μετὰ τὴν πατριαρχίαν Ἰωάσαφ τοῦ Β΄ (1551—1565) ἐξ ὧν ἡ δευτέρα, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν λεγομένων ἐν τῷ σιγιλίῳ, (*αὐθις δ' εἰς φθορὰν ὀλισθήσασαν καὶ δευτέραν ἐρήμωσιν παθεῖν ἤδη μέλλουσαν*) ἐγένετο ὄχι πολὺ πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1766 ἐκδόσεως τοῦ πατριαρχικοῦ σιγιλίου (3).

Αἱ τοιαῦται φθοραὶ καὶ ἐρημώσεις τῆς μονῆς καθίστανται κατάδηλοι καὶ ἐκ τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὐρίσκοντα νῦν τὰ κτίρια αὐτῆς, παθόντα πολλὰς βλάβας, αἱ δὲ γενόμεναι κατὰ τοὺς νεωτέρους ἰδίᾳ χρόνους ἐπισκευαὶ καὶ μεταρρυθμίσεις παρεμόρφωσαν ἐν πολλοῖς τὴν ἀρχικὴν τῆς μονῆς ὄψιν. Ἐκ τῆς ἐνταῦθα δημοσιευομένης εἰκόνης, γενομένης ἐκ φωτογραφίας, δύναται τις νὰ ἀντιληφθῆ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς μονῆς (Εἰκ. 1). Ἄλλὰ καὶ ὁ ναὸς τῆς μονῆς, ἐν ᾧ ὁ τάφος τοῦ ὁσίου Μελετίου, ὑπέστη οὐκ ὀλίγας ζημίας, διατηρεῖ ὅμως, πλὴν τοῦ τρουλλοῦ, ἐν καλῇ σχετικῶς καταστάσει τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ μορφήν. (Εἰκ. 2).

(1) Ἱστορ. Βυζ. Λογοτεχν. Ἑλλην. μετάφρ. Σωτηριάδου τόμ. Γ' σελ. 748.

(2) Ἐν. ἀν.

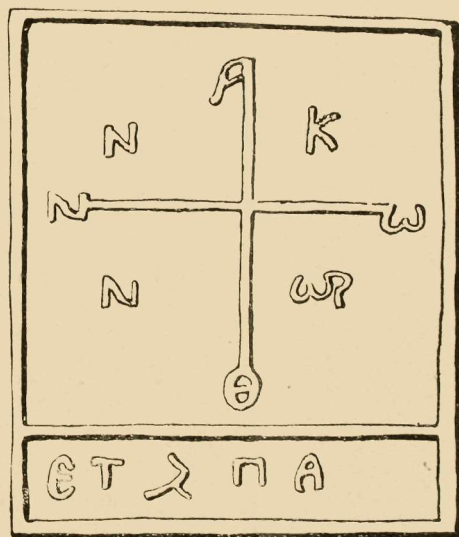
(3) Λάμπρου Ν. Ἑλληνομνήμων τόμ. Δ' σελ. 92.

Εικ. 2. Ὁ ναός τῆς μονῆς ὁδίου Μελετίου.

Ἐν τῷ ναῷ καὶ τοῖς ἄλλοις κτιρίοις τῆς μονῆς περιεσώθησαν ἀξιολογώτατα μαρμάρινα γλυπτά τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διακοσμήσεως, δυνάμενα νὰ διαφωτίωσιν ἐν πολλοῖς τὰ χρονολογικὰ προβλήματα τῆς βυζαντικῆς γλυπτικῆς.

Ἡμεῖς ἐνταῦθα δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν ἐν γένει τέχνην τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Μελετίου⁽¹⁾ σκοπὸς τῆς παρούσης πραγματείας εἶναι νὰ καταστήσῃ γνωστὴν ἐπιγραφὴν ἐκ τῆς μονῆς ταύτης, σχετιζομένην

Εἰκ. 3. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μητροπολίτου Νικάνορος.

πρὸς τὴν μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐπὶ μαρμαρίνης πλακός, εὑρίσκεται ἐντετοιχισμένη παρὰ τὸ παράθυρον ἑνὸς τῶν κελλίων τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἡ πλάξ περιβάλλεται ὑπὸ πλαισίου ἀναγλύφου καὶ ἔχει ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν ὡσαύτως ἀναγλυφον, καταλήγοντα εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν εἰς γράμματα,

(1) Περὶ τῆς μονῆς ταύτης παρασκευάζει εἰδικὴν μελέτην ὁ ἔφορος τῶν βυζαντικῶν ἀρχαιοτήτων κ. Γεώργ. Σωτηρίου.

ἄνω μὲν Λ, κάτω Θ, ἀριστερὰ Ν καὶ δεξιὰ Ω. Ἐν τῷ πεδίῳ τῶν ὑπὸ τῶν κερατῶν σχηματιζομένων γωνιῶν, εὐρίσκονται ἄλλα πέντε γράμματα, ἄνω μὲν Ν καὶ Κ, κάτω δὲ Ν καὶ ΩΡ σὺνηνωμένα. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς πλακός, χωριζομένη διὰ γραμμῆς ὀριζοντίου ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, εὐρίσκεται ἡ χρονολογία ΕΤ ΖΠΛ. Τὸ παρατιθέμενον ἑνταῦθα σχεδιογράφημα δίδει σαφῆ εἰκόνα τῆς πλακός καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς γραμμάτων (εἰκ. 3).

Τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλακός σταυροειδὲς μονογράφημα μετὰ τῶν περὶ αὐτὸ γραμμάτων ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι δύναται ν' ἀναγνωσθῆ ὡς ἕξις· τὰ μὲν τέσσαρα γράμματα, τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὰ ἄ-ρα τῶν κερατῶν : ΛΟ(Η)ΝΩ(Ν), τὰ δὲ ἄλλα, τὰ εἰς τὰς γωνίας : Ν(Ι)Κ)Λ)ΝΩΡ. Ἐχομεν οὕτως ἑνταῦθα τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Νικάνορος, εἰς τοῦτο δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ κάτωθεν τοῦ σταυροῦ χρονολογία, ἣτις δέον ν' ἀναγνωσθῆ ἘΤ(ΟΥC) ΖΠΛ. Τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι τὸ ἀπὸ Κτίσεως Κόσμου 7081, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1573. Συμπίπτει δὲ ἡ χρονολογία αὕτη πρὸς τὰς γνωστὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ Νικάνωρ ὑπῆρξε μητροπολίτης Ἀθηνῶν, διότι καίτοι ἀγνοεῖται ἀκριβῶς ὁ χρόνος τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Θρόνον τῶν Ἀθηνῶν, γενικώτερον ὅμως τίθεται εἰς τὴν χρονικὴν περιόδον τῆς πατριαρχίας Ἱερεμίου Β' τοῦ ἀπὸ Λαρίσης (1572—1584) (1).

Τοῦ μητροπολίτου Νικάνορος περιεσώθησαν δύο ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν πατριαρχικὸν πρωτονοτάριον Θεοδοσίον Ζυγομαλᾶν, δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου ἐν τῇ *Τουρκογραφικῇ*, ἑτέραν δὲ τέως ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν τοῦ Νικάνορος πρὸς τὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν τὸν Β', ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ Κρουσίου, ἔδημοσίευσεν ὁ Δ. Γρ. Καμπούρογλου ἐν τοῖς Μνημείοις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων (τομ. Α' σελ. 73—74). Ὁ Νικάνωρ μετέσχε τῆς Συνόδου, ἣτις καθήρσε τὸν πατριάρχην Παχώμιον, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1581 (2). Ὁ χρόνος τοῦ θανάτου

(1) Παναρ. Κωνσταντινίδου, Κατάλογος ἱστορικῶς ἐπισκόπων κτλ. Ἀθηνῶν. Περιοδ. Σωτήρ τομ. Β' σελ. 39. Δ.—Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων τομ. Α' σελ. 77 κ. ἕξ. τομ. Β' σελ. 150.

(2) Σάθα, Βιογρ. σχεδιάσμα περὶ Ἱερεμίου τοῦ Β' σελ. 142.—Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων τομ. Β' σελ. 150.

αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστός· ἡ γνώμη τοῦ Παναρ. Κωνσταντινίδου (ἐν. ἀν.) ὅτι ὁ Νικάνωρ ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1591, ἐπὶ οὐδεμιᾶς μαρτυρίας, στηρίζεται καὶ δὲν δύναται νὰ γίνη ἀνεπιφυλάκτως δεκτὴ. Βέβαιον μόνον εἶναι ὅτι διετέλει ἔτι μητροπολίτης κατὰ τὸ 1590, (1) ὁ διαδεχθεὶς ὅμως αὐτὸν Θεοφάνης μνημονεύεται τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1593.

Ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω οὔτε τὸ ἔτος τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Νικάνωρος εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, (2) ἐκ τῆς νῦν ὅμως δημοσιευμένης ἐπιγραφῆς βεβαιοῦται ὅτι κατὰ τὸ 1573 διετέλει ἤδη μητροπολίτης.

Ποῖος ὁ λόγος τῆς ἐντοιχίσεως τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς παρὰ τὸ παράθυρον τοῦ κελλίου τῆς μονῆς Ὁσίου Μελετίου, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ ἀσφαλῶς, πιθανώτατον ὅμως φαίνεται ὅτι ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νικάνωρ ἀνήγαγε ἢ ἐπεσκεύασε τὰ κελλία τοῦ ἄνω ὀρόφου τῆς μονῆς καὶ ἡ ἐπιγραφή, ἂν εὐρίσκειται κατὰ χώραν, εἶναι δηλωτικὴ τοῦ ἔργου τούτου, ἄλλως πρόκειται περὶ ἀνεγέρσεως ἢ ἐπισκευῆς ἄλλου κτιρίου τῆς μονῆς. Ὡς γνωστόν δὲ περιεσώθησαν πολλαχοῦ τοιαῦτα σταυροειδῆ μονογραφήματα, εἴτε ἐπὶ κιονοκράνων εἴτε ἐπὶ πλακῶν, ἀναγράφοντα ὀνόματα καὶ τίτλους κτητόρων ἢ ἀνακαινιστῶν ναῶν καὶ μονῶν. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νικάνωρ νὰ διετέλεσε πρότερον μοναχὸς ἐν τῇ μονῇ, ὡς συνέβη διὰ τὸν Ἰάκωβον, τὸν γενόμενον μητροπολίτην Βουλγαρίας. Ἐκ τούτου δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς μονῆς.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ μητροπολίτου Νικάνωρος καθίσταται φανερὰ ἡ εὐνοια ἣν ἐπεδείκνυον οἱ μητροπολίται τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὴν μονὴν τοῦ ὀσίου Μελετίου, εὐνοίαν ὀφειλομένην εἰς τὴν φήμην τοῦ περιωνύμου αὐτῆς ἰδρυτοῦ, ἐνὸς τῶν μεγαλυτέρων ἀσκητῶν τῶν μέσων βυζαντιακῶν χρόνων καὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἐν τῇ μονῇ τάφος ὑπῆρξεν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐν τῶν μᾶλλον τιμωμένων προσκυνημάτων ὑπὸ τῶν πιστῶν τῶν πέριξ χωρῶν.

ΚΩΝΣΤ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

(1) Καμπούρογλου, ἐν. ἀν.

(2) Καμπούρογλου ἐν. ἀν.